

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 2, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 339. 137.2 012; 631.1:664.7 (477)

А. О. Музиченко,
к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Я. С. Артемчук,
Магістр, спеціальність «Економіка підприємства»,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

A. A. Muzichenko,
Ph.D., assistant professor of accounting, analysis and audit,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Y. S. Artemchuk,
Master, in " Economy of enterprise",
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

WAYS TO INCREASE COMPETITIVENESS OF GRAIN IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку зерновиробництва в Україні та його значення. Проведено аналітичний огляд зернового виробництва в Україні у порівнянні з країнами Європи. Окреслено основні шляхи підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва, а також перспективи його розвитку.

This paper examines current trends in grain production in Ukraine and its value. Made analytical review of grain production in Ukraine and comparison with European countries. The basic ways of improving the competitiveness of grain in Ukraine and its future outlook.

Ключові слова: Зерновиробництво, конкурентоспроможність, інтеграція, ринок, галузь.

Keywords: Grain, competitiveness, integration, market, branch.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення і підвищення конкурентоспроможності зернового господарства є однією з ключових у національній аграрній економіці. Це пояснюється стратегічним значенням зерна як товару на внутрішньому аграрному ринку, а також його роллю як провідного експортного товару вітчизняного агропромислового комплексу. При цьому його частка в експортному потенціалі постійно зростає. Саме тому конкурентоспроможність зернової продукції значною мірою визначатиме конкурентоспроможність України на світовому аграрному ринку.

Вдосконалення та подальше підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва в Україні визначає низка об'єктивних чинників, які регулюють ринок зерна: нестабільність цін і доходів у зерновиробництві, конкурентне середовище в сільському господарстві, нестабільність розвитку, істотне коливання урожайності, валових зборів і державних ресурсів зерна за роками. А також низька привабливість інвестування аграрного виробництва, ризикованість, різноманітність природно-кліматичних умов, потреби екологізації сільського господарства, проведення наукових досліджень, особливості формування сільської інфраструктури та необхідність державного протекціонізму на зовнішніх та внутрішніх ринках тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розробки та обґрунтування механізму ефективного функціонування зернового господарства та конкурентоспроможності зернової продукції висвітлені в працях відомих українських та зарубіжних вчених: Бойка В., Власова В., Гейця В., Гудзинського О., Кобути І., Лобаса М., Малика М., Макаренко П., Саблука П., Сайка В., Ситника В., Худоліє Л., Шпичака О., Щура М., М. Портера, К. Сімпсона, Ф. Котлера, П. Друкера.

Мета дослідження. Перелічені вище чинники негативно впливають на стабільність виробництва зернового господарства, обсяги попиту і пропозиції, рівень їх споживання та асортимент. Тому основною метою вдосконалення структури зерновиробництва є доповнення важелів та інструментів ринкового механізму в цій галузі. А також необхідно створити умови для зерновиробників щодо пом'якшення несприятливих соціально-економічних наслідків їх діяльності в умовах несприятливих природно-кліматичних умов та мінливої ринкової кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток економічної системи кожної країни полягає у створенні життєвих благ та наданні послуг забезпечення їх життєдіяльності. Основним фактором ефективного функціонування виступає ринкова система, яка є ланкою економічної системи. Її особливістю є те, що на даному етапі розвитку для вирішення економічних проблем вона залишається найбільш ефективною і гнучкою. Досвід довів, що сучасна ринкова система, краще ніж інші пристосована для використання досягнень науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва і, кінець кінцем, для більш повного задоволення потреб суспільства [4].

Україна є одним з найбільших виробників зерна в Європі, збираючи щорічно 35,0-50,0 млн. тонн (табл. 1).

Таблиця 1.
Виробництво основних сільськогосподарських культур протягом 2000-2012 рр. (тис. тонн)*

Роки	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Зернові культури	24459	38016	53290	46028	39271	56747	46216

Пшениця	10197	18699	25885	20886	16851	22324	15763
Жито	968	1054	1051	954	465	579	677
Ячмінь	6872	8975	12612	11833	8485	9098	6936
Овес	881	791	944	731	459	506	630
Кукурудза на зерно	3848	7167	11447	10486	11953	22838	20961
Просо	426	141	221	139	117	279	157
Гречка	481	275	241	189	134	282	239
Рис	90	93	101	143	148	170	160
Зернобобові	652	758	550	622	592	491	473
Цукрові буряки	13199	15468	13438	10067	13749	18740	18439
Соняшник	3457	4706	6526	6364	6772	8671	8387
Рпак	132	285	2873	1873	1470	1437	1204
Соя	64	613	813	1044	1680	2264	2410

*Щорічний статистичний збірник

Проаналізувавши валові збори основних сільськогосподарських культур, варто відмітити, що існує певна тенденція часткового зменшення валових зборів деяких зернових культур, так в 2012 р. виробництво пшениці зменшилося на 1088 тис. т порівняно з 2010 р. і становить 15763 тис. т. Виробництво технічних культур в свою чергу показало тенденцію до зростання, валові збори кукурудзи на зерно за останні три роки збільшилися практично в два рази з 11953 тис. тонн до 20961 тис. тонн. Також слід відмітити суттєве збільшення виробництва сої, з 2000 р. по 2012 р. виробництво сої збільшилося приблизно в 40 разів і становить 2410 тис. т.

Крім того, за останні десять років країна перетворилася у найбільшого експортера зерна в регіоні. Зернове господарство відіграє важливу роль в аграрному секторі України, забезпечуючи стабільне постачання населення хлібом і хлібобулочними виробами, а також сировиною для промислової переробки. Виробництво продукції зернових культур має важливе місце у сільськогосподарському виробництві. Зернові займають найвищу вагу в структурі посівних площ та валових зборів продукції серед інших сільськогосподарських культур. Це можна пояснити їх винятковим значенням та різномічним використанням.

Виробництво, переробка і експорт зерна в Україні дають суттєві грошові надходження до бюджету і є важливими сферами працевлаштування населення країни. Крім того, зернова галузь країни має суттєвий потенціал розвитку, пов'язаний, перш за все, з наявністю багатих земельних ресурсів і достатньої кількості кваліфікованої робочої сили. На сьогоднішній день потенціал зернової галузі України оцінюється в 80-100 млн. т щорічного виробництва зерна і олійних культур. Цей фундаментальний фактор привертає до себе увагу великої кількості науковців та практиків, як всередині країни, так і за кордоном, і потребує подальшого поглибленого вивчення [5].

До складу зерновиробництва належать селекція та насінництво зернових культур, виробництво зерна, заготівля, борошномельна, круп'яна, комбікормова, макаронна та хлібопекарська промисловість, технічна переробка зерна на спирт, крохмаль, солод, а також виробництво спеціалізованої техніки. На основі узагальнення складових елементів зернової галузі розроблена відповідна схема функціонування зерновиробництва в Україні (Рис. 1).

Рис. 1. Схема функціонування зерновиробництва в Україні

В умовах здійснення процесів глобалізації та інтеграції державне регулювання галузі зерновиробництва суттєво впливає на стан та динаміку основних категорій конкуренції та конкурентоспроможності, їх чинників – попиту, пропозиції, кон'юнктури. Тому для ефективного та конкурентоспроможного ведення зернового виробництва важливим є: застосування різноманітних методів і важелів управління процесами реорганізації; здійснення реструктуризації і сегментації виробництва; інвестування фінансових, матеріально-технічних ресурсів у галузь; кооперування й інтегрування фінансових та матеріально-технічних зусиль як по горизонталі, так і по вертикалі. Відзначимо, що ефективність та конкурентоспроможність зерновиробництва формується в сучасних умовах конкурентного середовища господарювання. Вони є важливим проявом ринкових відносин у розвитку галузі зерновиробництва через здійснення наступних функцій: стимулюванні ефективності виробництва, продуктивності праці, регулювання галузі, оцінки форм господарювання, інноваційного забезпечення, адаптації, розподілу та контролю [6].

В умовах ринкових відносин всі господарюючі суб'єкти, у т.ч. й зерновиробники, повинні формувати конкурентоспроможність виробленої продукції, прибутку для функціонування та подальшого розвитку. Виробникові доводиться вибирати один із трьох методів конкуренції – конкуренцію в цінах, якості або в новій продукції. Це, значною мірою, визначає конкурентоспроможність зерновиробничої галузі. У загальному вигляді вона може бути визначена як порівняльна перевага стосовно конкурентів однієї галузі усередині країни й за її межами або усередині країни в порівнянні з імпоротною продукцією.

Вищою формою конкурентоспроможності галузі зерновиробництва, безумовно, є конкурентоспроможність на світовому ринку. Світова економіка стає все більше відкритою. Це обумовлено величезними досягненнями транспорту і зв'язку, скороченням простору й часу, поширення технологій, новітніх форм організації виробництва, соціальних стандартів. Всебічне використання системи факторів забезпечення конкурентоспроможності та ефективності зерновиробництва повинне ґрунтуватися, на нашу думку, на принципах відповідності розміщення та спеціалізації зерновиробництва наявним агрокліматичним умовам та ресурсам; раціонального ресурсовикористання та енергозбереження; створення рівних економічних умов зерновиробництва; розвитку взаємопов'язаного співробітництва з іншими підприємствами й організаціями інших галузей; оптимального розподілу доходів у галузі зерновиробництва з метою інвестування й використання для його розвитку; наявності вільних грошових коштів для нагромадження [7].

Для забезпечення конкурентоспроможності виробництва зерна необхідно здійснювати комплекси організаційно-економічних заходів на таких рівнях: управлінський, виробничий, маркетинговий. На управлінському рівні – це забезпечення оптимальних обсягів виробництва зерна та його собівартості; виробничому - відповідності якості зерна встановленим стандартам та вимогам споживачів; маркетинговому - вивчення ринкової кон'юнктури та забезпечення реалізації виробленого зерна за максимальними цінами. Нами визначено, що перспективними у цьому відношенні є забезпечення розвитку селекції та оригінального й елітного насінництва, використання ресурсоощадних технологій, формування органічного виробництва зернових [1].

Визначаючи місце України на світовому ринку зерна, зазначимо, що в середньому за останні 10 років Україна зайняла одинадцяте місце по виробництву пшениці та шосте місце по виробництву ячменю. певний ріст даних показників розпочався в 2000 р., внаслідок чого Україна вдалося по виробництву пшениці увійти у чільну десятку, а по виробництву ячменю – у чільну четвірку. Порівнюючи валове виробництво основних сільськогосподарських культур з Країнами Євросоюзу та Росією, зазначимо, що Україна поступається Німеччині, Франції, а також Росії сільськогосподарські угіддя якої в рази перевищують Українські.

Таблиця 2.
Валове виробництво основних сільськогосподарських культур в Україні та Європі (тис. тонн)*

	Пшениця	Ячмінь	Жито	Кукурудза на зерно	Гречка	Овес	Сояшник	Соя	Ріпак
2000 р.									
Данія	4693	3980	263	-	-	233	-	-	294
Франція	37353	9709	146	16018	37	459	1833	201	3477
Німеччина	21622	12106	4154	3324	-	1087	64	1	3586
Росія	34456	14079	5444	1530	997	6009	3915	342	148
Україна	10197	6872	968	3848	481	881	3457	64	132
2005 р.									
Данія	4887	3797	132	-	-	315	-	-	342
Франція	36885	10313	147	13688	124	505	1510	142	4532
Німеччина	23692	11613	2793	4083	-	963	67	-	5052
Росія	47698	15791	3628	3211	606	4565	6441	689	303
Україна	18699	8975	1054	7167	275	791	4706	613	285
2010 р.									
Данія	5060	2981	255	-	-	274	-	-	580
Франція	40760	10102	151	13975	126	392	1636	136	4811
Німеччина	24107	10412	2903	4073	-	600	47	1	5698
Росія	41507	8350	1636	3084	339	3220	5345	1222	670
Україна	16851	8484	465	11953	134	459	6772	1680	1470
2011 р.									
Данія	4831	3264	294	-	-	225	-	-	508
Франція	38021	8775	124	15913	91	319	1881	122	5369
Німеччина	22800	8733	2521	5184	-	627	53	2	3870
Росія	56240	16938	2971	6962	800	5332	9697	1756	1056
Україна	22324	9098	579	22838	281	506	8670	2264	1438
2012 р.									
Данія	4525	4056	384	-	-	303	-	-	485
Франція	40301	11347	160	15614	105	401	1573	104	5463
Німеччина	22432	10422	3893	4991	-	758	62	2	4821
Росія	37720	13952	2132	8112	797	4027	7992	1806	1035
Україна	15763	6936	677	20961	239	630	8387	2410	1204

* FAOSTAT

Виходячи з наведених даних, можна сказати, що валове виробництво основних сільськогосподарських культур змінюється протягом досліджуваного періоду, на це впливає багато факторів і один з головних – це погодні умови. В загальному слід відмітити, що за аналізований період Україна показує стабільний ріст виробництва зернових культур.

Одним з факторів, що впливає на систему економічних відносин і сприяє стабілізації зернового виробництва та його подальшому ефективному й конкурентоспроможному розвитку є інтеграція сільськогосподарських підприємств з підприємствами переробки та торгівлі зернопродуктами. Інтеграція обумовлена тими ж причинами, що й кооперація, тобто посиленням спеціалізації, розширенням виробництва, необхідністю узгодження дій у всій системі зерновиробництва [2].

Загальнодержавне значення у вирішенні цієї проблеми має державна програма: «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 р.» Головна мета якої – збільшення валового виробництва зерна та покращення його якості; підтримка розвитку інших галузей аграрного сектору економіки; сприяння подальшому підвищенню культури землеробства досягати валового виробництва зерна у 2015 р. до 50 млн. т. Держава повинна бути активним учасником аграрного ринку як покупець зернових культур та продуктів їх переробки, регулюючи баланс обсягів виробництва та споживання. Особливо на сьогоднішній день, в умовах дії глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Одним з основних напрямків є впровадження заходів, які сприяють підвищенню якості зерна. А саме, впровадження ліцензування діяльності щодо прийому, зберігання, переробки, реалізації зерна та продуктів його переробки, внесення змін і доповнень до чинних стандартів з метою їх удосконалення та адаптації державних стандартів України на основні сільгоспкультури до стандартів ЄС.

Наступним важливим елементом для досягнення виконання цілей і завдань програми є розвиток ринку зерна. Від того, як він буде функціонувати, залежить виконання намічених валових показників. Аграрна політика щодо створення умов для ефективного функціонування зернового ринку буде концентруватися на таких основних напрямках:

- створення системи маркетингу ринку, аналіз стану ринків (внутрішнього і зовнішнього), пошук перспективних ринків і просування зерна на зовнішні ринки;
- стимулювання ринкового попиту та пропозиції на зерно;
- формування та функціонування інфраструктури ринку;
- захист інтересів вітчизняних товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- науково-технічне та інформаційне забезпечення розвитку ринку.

Організація вертикально інтегрованих структур у зерновиробництві забезпечує можливість рівномірного розподілу прибутків, обмежує монополію у сфері переробки продукції та сприяє розширенню обсягів накопичення доданої вартості у сфері виробництва. У процесі горизонтальної інтеграції є більша можливість об'єднання капіталів (агропромислового, фінансового, торгового) на різних циклах відтворення, що забезпечить взаємовигідні економічні відносини між учасниками інтеграційного процесу, які стають зацікавленими в об'єктивному встановленні ціни на зернову продукцію; орієнтацію інтеграційного механізму на економію витрат [3].

Висновки та пропозиції. Удосконалення державного регулювання галузі зерновиробництва пов'язане насамперед із залученням у зерновий сектор України національних та іноземних інвестицій, шляхом: створення стабільних і прозорих умов господарювання; удосконалення та приведення у відповідність до вимог Світової організації торгівлі та потреб ринку законодавства України. Зокрема, важливе значення для структури зерновиробництва має постійна підтримка дієздатного стану ринкового механізму в цій галузі, пом'якшення несприятливих соціально-економічних наслідків його функціонування для виробників зерна в умовах мінливої ринкової кон'юнктури.

Результатами дослідження встановлено, що основними важелями впливу державних органів на ринок зерна можуть бути такі важелі і стимули, як: ціни, кредитні ставки, банківський відсоток, дотації і компенсації, субсидії, застосування податків і податкових пільг, стандартизація і сертифікація продукції згідно з міжнародними вимогами, забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Для підвищення конкурентоспроможності галузі нами визначено шляхи, за якими буде здійснено збільшення обсягів виробництва зерна: інтенсивне ведення галузі зерновиробництва; підвищення урожайності зернових культур; вдосконалення землекористування та структури посівів, заходи покращення обробітку ґрунту та внесення до них мінеральних добрив; оснащення господарств технікою та освоєння нових ресурсозаощадних технологій; впровадження нових сучасних сортів і гібридів та ін.

Список використаних джерел.

1. Волошин Р. Методологія дослідження конкурентоспроможності зерна / Р. Волошин // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 1. – С. 174-180.
2. Гудзинський О. Д. Регіональні засади забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир // Інноваційна економіка. – 2012. - №10. – 133 с.
3. Програма «Зерно України – 2015». – К.: ДІА, 2011. – 48 с.
4. Дідівська Л.І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л. І.Дідівська, Л.С. Головка ; 5-те вид. – К. : Знання, 2006. – Вип.5. – 213 с.
5. Жигadlo В. О. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / В. О. Жигadlo // Ринок зернових культур в Україні. – 2008. – С. 19–29.
6. Кваша С.М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
7. Сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

References.

1. Voloshyn, R. (2009), “Metodolohiia doslidzhennia konkurentospromozhnosti zerna” [Research Methodology competitiveness of grain], Galician Journal Articles, vol. 1, pp. 174-180.
2. Hudzyn's'kyj O.D (2012), “Rehional'ni zasady zabezpechennia konkurentospromozhnosti sil's'kohospodars'koi produktsii” [Regional foundations of competitiveness of agrisultural products], *Innovatsijna ekonomika*, vol. 10, pp 133-142.
3. Prohrama (2011), “Ukraine grain – 2015” available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/lavs/show/>.
4. Didivs'ka, L. I. and Holovko, L.S. (2006), “Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: navch. posib.” [State Regulation of Economy], 5nd ed, Znannia, Kiev, Ukraine.
5. Zhyhadlo, V. O. (2008), “Vyrobnytstvo zernovykh ta olijnykh kul'tur v Ukraini: problemy ta perspektvy v umovakh svitovoi prodovol'choi kryzy” [Production of grains and oilseeds in Ukraine: problems and prospects in the global food crisis], *Rynok zernovykh kul'tur v Ukraini*, pp 19-29.
6. Kvascha S.M. and Holomsha Ye. (2006), “Konkurentospromozhnist' vitchyznianoї sil's'kohospodars'koi produktsii na svitovomu ahranomu rynku” [Competitiveness of domestics agricultural products on the world agricultural market], *Ekonomika APK*, vol. 5, pp 99-104.
7. The official site Ukraine State Administration (2012), “News of the region“, available at: <http://ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"